

ALBERTO ANGELA

OZI ÎN ROMA
ĂNTICĂ

SECRETE ȘI CURIOZITĂȚI

EDIȚIA A II-A

CORINT
ISTORIE

ALBERTO ANGELA

O ZI ÎN
ROMA
ANTICĂ
SECRETE ȘI CURIOSITĂȚI

Ediția a II-a

Traducere din limba italiană de Emanuel Botezatu
Prefață de Zoe Petre

CORINT
ISTORIE
—2024—

Ora 6

Domus, casa celor bogați

Unde locuiesc romanii? Și cum arată casele lor? Din filme și seriale suntem obișnuiți să-i vedem locuind în case luminoase, cu coloane și grădini interioare, încăperi încărcate cu fresce, mici fântâni și *triclinium*-uri în care familia lua masa. Realitatea este însă foarte diferită. Doar familiile bogate sau nobilimea își pot permite să locuiască în vile de mici dimensiuni, cu propria „garnitură” de servitori. Și nu sunt prea multe astfel de cazuri. Marea majoritate a locuitorilor Romei trăiesc în blocuri masive, adesea în condiții grele, în unele cazuri asemănătoare cartierelor sărace din Mumbai-ul contemporan...

Să le luăm însă pe toate în ordine. Și să începem cu casele în care locuiește elita Romei – casele patricienilor, așa-numitele *domus*. Sub Constantin, autoritățile au contabilizat la Roma nu mai puțin de 1 790 – un număr apreciabil, desigur. Însă nu toate semănau între ele: unele erau mai mari, altele de dimensiuni mai reduse, adaptându-se probabil la lipsa cronică de spațiu care caracteriza Roma lui Traian. Însă noi ne pregătim să vizităm o *domus* cu o structură clasică, „antică” am putea spune, de care proprietarul este foarte mândru.

Ceea ce te izbește mai întâi la această casă este aspectul său exterior: este parcă „închisă” în ea însăși, semănând oarecum

cu o scoică. De altfel, chiar așa trebuie să vă imaginați o *domus* romană tipică: asemenea unui mic fort al unei legiuni campate în străinătate – nu are ferestre, iar dacă totuși are, acestea sunt mici și puține la număr, amplasate obligatoriu la înălțime. Nu are balcoane, iar zidul împrejmuitor o izolează de restul lumii. În realitate, casa reflectă structura arhaică a fermelor de familie din zorii culturii latine și romane, dotate cu un zid de centură.

Această „detașare” de haosul străzilor se simte, evident, încă de la poarta care se deschidea aproape anonim direct în stradă. De-o parte și de alta a construcției sunt prăvălii, încă închise la această oră. Intrarea principală este constituită dintr-o poartă mare de lemn cu două canaturi, împodobită cu discuri decorative mari, din bronz. În centrul fiecărui canat tronează capul – tot din bronz – al unui lup care strânge între dinți un inel mare, folosit drept ciocan de bătut la poartă.

Dincolo de poartă, un mic coridor. Facem primii pași peste mozaicul întruchipând un câine cu aspect amenințător și mesajul *Cave canem* – atenție la câine. Numeroși cetățeni de pe tot întinsul imperiului au optat pentru această scenă, deși noi, astăzi, avem cunoștințe îndeosebi despre cele descoperite în vilele din Pompeii. Pentru că da, încă din epoca romană, hoții și cerșetorii constituiau o mare problemă.

Înaintăm câțiva pași și, pe una dintre laturile micului coridor, dăm peste o odăiță în care un bărbat moțâie pe un scaun. Este „portarul” casei, un sclav care păzește intrarea. Lângă el, un băiețandru doarme direct pe pardoseală, asemenea unui câine: trebuie să fie „ajutorul” bărbatului. Toată lumea din casă doarme încă, ceea ce ne permite să pornim în explorarea locuinței fără să fim deranjați.

Încă trei-patru pași și coridorul se deschide într-un spațiu grandios: *atrium*-ul. Este o sală dreptunghiulară, largă, cu

fresce viu colorate, care-și dezvăluie încetul cu încetul farmecul, în lumina încă palidă a zorilor. Totuși, de unde provine această lumină, din moment ce nu există ferestre? Ridicând privirea, aflăm răspunsul pe loc: chiar din mijlocul tavanului lipsește o întreagă porțiune de acoperiș, lăsând vederii o deschizătură amplă, pătrată, prin care lumina pătrunde ca într-o curte. O adevărată cascadă luminoasă care cade vertical, pentru a se răspândi apoi de jur-împrejur, în toate încăperile.

Însă inovatoarea deschizătură din plafon nu a avut ca scop doar pătrunderea luminii, ci și a unui alt element natural: apa. Într-adevăr, atunci când plouă, suprafața mare a acoperișului de deasupra *atrium*-ului captează până și ultima picătură de apă, purtând-o către deschizătura din centru, întocmai ca o pâlnie. Într-un salt spectaculos în gol, mici șuvoaie de apă țâșnesc din gurile diferitelor figurine din lut ars dispuse de-a lungul streșinii, căzând zgomotos pe pardoseala *atrium*-ului. Pe furtună, ropotele devin de-a dreptul asurzitoare.

Tot acest volum uriaș de apă nu este însă irosit: în cădere, șuvoaiele se adună într-un bazin încăpător plasat chiar în mijlocul sălii. Este așa-numitul *impluvium*, o inovație antică foarte eficientă: colectează apa de ploaie, care trece apoi în *cisterna*, un rezervor subteran, unde se stochează. Este rezerva de apă a casei. Un mic puț din marmură permite extragerea apei în cantități suficiente pentru necesitățile cotidiene. A fost folosit generație după generație. De altfel, bordura superioară s-a ros în timp din cauza frânghiilor frecate în sus și-n jos de marmură, la scosul apei cu gălețile.

Un *impluvium* are însă și un rol ornamental: este o adevărată „piscină” interioară, în care se reflectă cerul azuriu, cu nori albi aruncați din loc în loc. Pare un fel de tablou uitat cu fața în sus pe pardoseală. Pentru musafiri sau simplii vizitatori

de ocazie, această primă imagine de interior produce un efect foarte plăcut. Însă *impluvium*-ul din fața noastră are ceva în plus: pe suprafața apei se zăresc plutind mai multe flori. Sunt rămășițe de la banchetul care a avut loc ieri aici, în această casă.

Asemenea unei oglinzi, apa din bazin reflectă în toate ungherele casei lumina dimineții. Încrêțiturile vagi provocate de o briză ușoară reverberează pe pereții sălii unde luminoase ce aleargă jucăușe pe pereți. De jur-împrejur, tablouri cu figuri mitologice, mici peisaje imaginare sau decorațiuni cu motive geometrice. Culorile sunt vii, ostentative: albastru, roșu, galben-ocru. Toate acestea ne conduc la o concluzie importantă: de bună seamă, lumea romană este intens colorată, mult mai colorată decât a noastră. Viu colorate sunt și interioarele caselor, și monumentele, ba chiar și veșmintele oamenilor care, la ocaziile importante, expun vederii un adevărat triumf de culoare. Asta în timp ce noi, de cele mai multe ori, considerăm punctul culminant al eleganței un costum negru sau cenușiu... Este păcat că am pierdut obișnuința acestei palete largi de culori, în special în interiorul propriilor case, unde culoarea dominantă a pereților este albul. Un roman din Antichitate ar avea imaginea unui tablou rămas nepictat, a unei pânze albe, înrămate.

Să ne continuăm incursiunea. Pe laturile *atrium*-ului vedem deschizându-se mai multe camere. Sunt dormitoarele casei, denumite *cubicula*. Față de dormitoarele noastre din ziua de azi, sunt foarte mici și întunecoase, părând mai curând celule de reclusiune decât camere de dormit. Niciunul dintre noi nu s-ar deda cu plăcere odihnei într-o astfel de încăpere: nu există ferestre, iluminatul rămânând apanajul razelor palide răspândite de opaițe. Rămânem surprinși, prin urmare, de cât de puțin vizibile sunt acele adevărate capodopere – fresce și mozaicuri – care împodobesc în mod obișnuit aceste încăperi și care în zilele

noastre mai pot fi întâlnite doar în muzee, puse în evidență de sofisticate jocuri de lumini. Romanii însă nu le vedeau prin această prismă. Atunci când ochii li se obișnuiau cu semiobscuritatea *cubiculum*-ului, aceste capodopere deveneau și mai sugestive la flăcăriua pâlpâindă a opaițelor, făcând să tresalte peisajele și trăsăturile personajelor reprezentate.

Într-un colț al *atrium*-ului se întrezăresc scările: ne poartă la etaj, unde se află odăile servitorilor și ale unora dintre femeile din familie. Parterul, considerat „palierul nobil”, este teritoriul sută la sută masculin, domeniul aproape exclusiv al capului familiei – *pater familias*.

Continuându-ne drumul, trecem de bazin și ajungem la perețele opus. Este aproape blocat de un panou mare, pliant, din lemn. Îl deschidem și iată-ne în *tablinum* – „biroul” stăpânului casei. Aici își primește clienții. În mijloc tronează o masă masivă și un scaun impozant, în timp ce pe laturi au fost aranjate câteva taburete, ale căror picioare sunt perfect șlefuite și decorate cu incrustații din os, fildeș sau bronz. Privim opaițele suspendate de brațele unor candelabre lungi, vasul cu jăratice de pe pardoseală (pentru încălzit), obiectele prețioase din argint de pe masă – fără îndoială „de paradă” – și instrumentele pentru scris.

Trecem dincolo de acest loc și ajungem la o draperie masivă. O dăm la o parte și pătrundem în zona cea mai „întimă” a unei *domus*. Până acum am cercetat „zona de gală”, vizibilă și vizitatorilor de ocazie, necunoscuților. Dincolo de acest paravan însă, răzbatem în partea privată a casei. Aici se află peristilul, grădina interioară a unei *domus* (plămânul verde, în miniatură, al casei), care era înconjurată de o splendidă galerie, cu discuri de marmură atârând din tavan în spațiul dintre coloane. Pe suprafața lor, fie în basorelief, fie pictate, sunt reprezentate figuri mitologice. Au un nume curios, *oscillum*, cu o

justificare ușor de intuit: când bate vântul, acestea se unduiesc galeș, dând o necesară senzație de mișcare colonadei cu un aspect altminteri rigid.

La această oră matinală, peristilul ne binecuvântează cu o atmosferă foarte plăcută. Ne învăluie parcă parfumurile provenind de la plantele ornamentale, aromatice sau medicinale cultivate în grădină.

De altfel, în grădini se cultivă, după caz, arbuști de mirt, merișor, dafin, iederă, acantă... Dar și plante mai mari, precum chiparoși sau platani. Sau flori, precum violete, narcise, gladiole sau crini, grupate în răzoare. Deloc rare sunt și bolțile de viță-de-vie. Cu alte cuvinte, această *domus* oferă o adevărată oază de pace. O oază cu opere proprii de artă: plantele nu sunt cultivate haotic, ci dispuse geometric, cu alei, răzoare, uneori mici labirinturi. În plus, grădinarii obișnuiesc să tundă arbuștii, dându-le forma unor siluete de animale. Și, apropo de animale, nu sunt rare cazurile când printre plantele cultivate zărim mișcându-se de colo-colo fazani, porumbei sau păuni cât se poate de reali.

În lumina filtrată a dimineții zărim două siluete umane imobile: sunt mici statui din bronz care ornează colțurile grădinii. Sunt doi copilandri, fiecare ținând o rață sub braț. Ne apropiem. Dinspre una dintre statui auzim un sunet straniu, un fel de gâlgâit. Deodată, două zgomote scurte, ca de stropi, iar din ciocurile rațelor țâșnesc jeturi de apă. Statuile sunt de fapt fântâni. Jetul lor este reglat să ajungă în mijlocul unui bazin circular, unde creează un mic joc acvatic. Și nu sunt singurele fântâni. Rotindu-ne privirea de jur-împrejur, zărim înălțându-se în aer jeturile altor trei.

E de la sine înțeles, nu-i așa, că în această *domus* apa nu provine doar de la *impluvium*. De la o vreme, apa sosește aici și în

alt fel: adusă de apeducte. Grație cunoștințelor și „relațiilor” pe care le are, proprietarul a reușit să facă rost de o conductă personală. Una peste alta, se află printre puținii norocoși care beneficiază de apă curentă în casă. Un lucru foarte rar la Roma. Ba chiar se folosește de apă pentru a-și încânta oaspeții cu aceste mici jocuri ale fântânilor.

Acum, o mână osoasă închide un robinet ascuns printre plante. Îi aparține unui sclav, cel ce se ocupă de buna funcționare a sistemului de conducte. Un bărbat înalt, cu mișcări rigide, cu pielea închisă la culoare și părul negru, creț. Cu siguranță un levantin sau un nord-african. Continuă apoi să-și facă de lucru, culegând frunze și flori uscate. Mai mult ca sigur, acesta este grădinarul casei.

Alte zgomote ne parvin dinspre sălița care dă spre colonadă. Sunt zgomotele produse de o mătură de nuiele. Ne apropiem. Provin din *triclinium*, unde s-a ținut banchetul cu o seară în urmă. Paturile în care s-au relaxat invitații au fost puse în ordine, iar cuverturile pătate înlocuite. Un alt sclav curăță ultimele urme ale petrecerii, Culege acum o crustă de homar. De altfel, e o adevărată uzanță ca, în timpul banchetelor, resturile de mâncare să fie aruncate pe jos, nu în farfurii...

În bucătărie se aud zgomotele făcute de cineva care deja s-a pus pe trebăluit. Este o femeie, tot sclavă și ea. Are părul acoperit cu un fel de bandană confecționată din zdrențe, dar putem deduce totuși că e blondă: către gât i se preling câteva bucle aurii. Cine știe, poate că provine din Germania, sau poate din Dacia, o cucerire de dată recentă a lui Traian. Spațiul este strâmt. În mod curios, romanii, atât de faimoși pentru banchetele lor, nu acordă o prea mare importanță bucătăriei, considerând-o un spațiu secundar. Avea, dacă doriți, funcția pe care o au chicinetele din ziua de astăzi, fără o localizare precisă.

Uneori se găsește la capătul unui mic coridor, alteori într-un intrând de sub scări. Straniu, într-adevăr, însă nu avem de ce să fim uimiți: în casele bogătaşilor nu există noțiunea de femeie „casnică”. La bucătărie trebăluiau sclavii, era un mediu al personalului auxiliar, nu era nevoie de decorațiuni, de confort sau de spații largi. În casele celor cu mai puțină dare de mână, cea care gătește este consoarta stăpânului casei, însă spre deosebire de zilele noastre, condiția ei este mai apropiată de cea a unei menajere decât de a unei soții.

În schimb, un aspect al bucătăriilor romane foarte familiar nouă astăzi îl constituie obiectele de aramă: cratițele și tigăile din cupru (sau bronz) sunt puse la păstrare direct pe perete, ca într-o mică expoziție. Ici-colo, strecurători și site cu un sistem de orificii atât de elaborat, încât seamănă cu o dantelărie. Apoi, pisăloage din marmură, pirostriei, vase de copt din lut ars... ca și tăvi sub formă de pești sau iepuri, special create pentru rețete dintre cele mai apreciate. Contemplarea formelor acestor obiecte echivalează cu răsfoirea unui meniu al epocii.

Mâncarea este încălzită pe o plită, constituită dintr-o platformă de zidărie, pe care se împrăștie cărbuni, ca la *barbecue* – grătarele din ziua de astăzi. Când cărbunii se încing, deasupra lor se montează pirostriile – trepiede metalice pe care se pun tigăile sau oalele cu mâncarea de gătit.

În foarte multe cazuri, aceste „bancuri de lucru” din cărămidă sunt ornate cu arcade elegante, care au și rolul unui mic depozit de lemne: aici se orânduiesc stivele cu lemne de foc numai bune de folosit, echivalentul „antic” al buteliilor cu gaz de astăzi...

Acum, o sclavă tocmai aprinde focul. Bine, dar ce tehnică folosesc romanii pentru aprinderea focului? Ne apropiem și aruncăm o privire peste umărul ei: iată, folosește un amnar. Are forma unei potcoave de mici dimensiuni, pe care femeia o

strânge în mână ca și cum ar ține o halbă de toartă, lovindu-l apoi de o bucată de cremene pe care o ține în mâna cealaltă. Se iscă o mulțime de scânteii, dintre care una poposește pe o fâșie subțire de iască (o ciupercă lemnoasă din specia *Fomes*, care crește pe scoarța copacilor). Tânăra sclavă suflă cu delicatețe, iar pe ciupercă își fac apariția mai multe orificii incandescente: este momentul în care sclava adaugă o mână de paie, ca să se „molipsească” de la jarul produs de arderea ciupercii. Suflă din nou: din movilița de paie urcă mai întâi un norișor de fum dens, apoi, deodată, izbucnește o flacără scăpărătoare. Operație reușită! Acum, nu mai rămâne decât să fie pregătiți cărbunii.

Să ne oprim totuși preț de o clipă. Această vizită în *domus* ne învață unele lucruri interesante despre locuințele românilor: casele lor sunt foarte frumoase, desigur, însă mult mai puțin confortabile decât ale noastre. Iarna este frig – curentul trage de peste tot și este necesară încălzirea cu vase de cărbuni (echivalentul radiatoarelor noastre de astăzi) plasate în diferite locuri din casă. În plus, sunt întunecoase, toate camerele rămânând în majoritatea timpului în penumbră. În rarele cazuri în care camerele sunt prevăzute cu ferestre, acestea sunt de mici dimensiuni și semiopace: se folosesc lamele de talcșist, mică sau chiar sticlă, în vreme ce păturile sărace recurg la piei translucide, dacă nu chiar direct la obloane de lemn.

În concluzie, pentru a percepe mai bine atmosfera în care se desfășura viața în casele romane – fie și în casele celor înstăriți, precum această *domus* – este suficient să ne gândim la casele țărănești din epoca noastră, cu paturi masive și rudimentare, cu pături groase, lumini pe sub pragul ușilor, miros de lemne arse în sobă, praf și păianjeni...

„O lectură instructivă și totodată relaxantă, care ne îmbunătățește într-un mod plăcut cunoștințele istorice. Scenele derulate parcă sub ochii noștri nu sunt întru totul imagine, fiind mai curând reconstrucția unor studii și descoperiri arheologice, a unor analize de laborator sau a unor texte antice. Una peste alta, o plăcută călătorie în timp în Roma antică...”

Osservatorio letterario

„În numeroasele emisiuni de televiziune realizate de-a lungul anilor printre ruinele Romei antice sau în alte situri datând din epoca romană, am auzit nenumărate relatări și detalii legate de viața cotidiană în perioada Romei imperiale, rămase în uitare secole de-a rândul și scoase apoi la lumină de arheologi. Au ieșit astfel la iveală indicii diverse, informații despre obiceiurile romanilor, curiozități despre viața de zi cu zi și despre regulile sociale ale unei lumi de mult dispărute... Același rezultat l-am obținut și în urma discuțiilor cu arheologii la locul săpăturilor, citind lucrările publicate de ei sau consultându-le studiile.

Mi-am dat seama că asemenea informații prețioase referitoare la lumea romană nu ajung aproape niciodată la oamenii obișnuiți, rămânând de cele mai multe ori «prizoniere» în publicațiile de specialitate sau chiar acolo, în siturile arheologice. Prin urmare, am încercat să le aștern în pagină ca pe niște povești.”

ALBERTO ANGELA

„Pentru a izbuti să restituie marea istorie povestită prin intermediul mai multor mici istorioare, Alberto Angela folosește în egală măsură surse antice de foarte bună calitate, cu precădere Marțial, Iuvenal și Petroniu, fără a uita acolo unde e cazul de comedii ale lui Plaut sau de lirica lui Catullus și Ovidiu.

Pas cu pas, din zori până târziu în noapte, el urmărește itinerarele și preocupările unui locuitor al Romei din vremea Antoninilor, descriind cu vivacitate îmbrăcămintea, distracțiile, preocupările și necazurile acestuia. Nu uită femeile sau sclavii, băchetele sau frecventarea băilor publice, spectacolele sângeroase din Colosseum.”

ZOE PETRE

Carte recomandată de

Historia

ISBN: 978-606-088-548-1

9 786060 885481

www.edituracorint.ro